

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПІДТРИМКИ
МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ
В УКРАЇНІ:
ПИТАННЯ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ТА
БІЗНЕС-ІНКУБАЦІЇ**

Колективна монографія

*За загальною редакцією
доктора економічних наук, професора
Фінагіної Олеси Валентинівни*

«Пономаренко»
Черкаси-2018

УДК 334.7(477)
ББК 65.29-4(4Укр)
К 65

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Черкаського державного технологічного університету
(протокол № 7 від 18 грудня 2017 р.)*

Рецензенти:

Савченко Сергій Олегович, доктор економічних наук, професор, проректор з науково-дослідної роботи Східноєвропейського університету економіки і менеджменту (м. Черкаси);

Гончаренко Ірина Георгіївна, – доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри фінансів Черкаського державного технологічного університету (м. Черкаси).

Автори:

Фінагіна О. В., Захарова О. В., Скібська К. О. (1.1); Григор О. О., Якушев О. В. (1.2); Манн Р. В., Андрєєва К. А., Чернишов О. Ю., Плигач К. Д. (1.3); Білан О. В., Гулак Д. В., Трояновський В. Є. (1.4); Панкова Л. І., Панков М. О., Матвієнко О. Д. (1.5); Сурай А. С., Денисенко Т. О., Грамотенко А. С. (1.6); Зінченко О. А., Горохова Л. П. (1.7); Проданова Л. В., Котляревський О. В., Гавриленко Я. В. (2.1); Бойко А. І., Плаксюк О. О., Беспалько Т. І. (2.2); Яценко О. В., Бітюк І. М., Ткаченко І. П. (2.3); Панкова Л. І., Потапенко Т. П., Кучер А. В. (2.4); Пашкевич М. О., Васильконова Е. О., Пріхно І. М. (2.5); Солоха Д. В., Чумаченко Ю. С., Борецька Ю. В. (2.6); Кабанець І. А. (2.7); Осипова Є. Л. (2.8)

Концептуальні засади підтримки малого та середнього бізнесу в Україні: питання кластеризації та бізнес-інкубації: колективна монографія / за ред. проф. О. В. Фінагіної, ЧДТУ – Черкаси: Видавець Пономаренко Р.В., 2018. – 158 с.

ISBN 978-966-2554-39-7

У колективній монографії розглядаються теорія і практика підтримки малого та середнього бізнесу в Україні. Аргументовано необхідність державної підтримки національного бізнесу інструментами та методами інкубації й кластеризації. Проаналізовано галузеві та регіональні особливості інкубації бізнесу та кластероутворення в економіці України. Обґрунтовано концептуальні засади підтримки малого та середнього бізнесу та визначено основні напрями державної економічної та регуляторної політики у сфері підтримки малого і середнього бізнесу.

Видання адресоване науковцям, аспірантам та магістрантам, небайдужих до проблематики розвитку малого та середнього бізнесу, викладачам та студентам вищих навчальних закладів; може стати в нагоді власникам бізнесу, керівникам та фахівцям, залученим до вирішення проблем розвитку та підтримки малого і середнього бізнесу.

УДК 334.7(477)
ББК 65.29-4(4Укр)
© Черкаський державний
технологічний університет, 2018

ISBN 978-966-2554-39-7

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
Розділ 1 КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ТА БІЗНЕС-ІНКУБАЦІЯ: ГАЛУЗЕВИЙ І РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ.....	8
1.1 Моніторинг ступеня поширення процесів кластероутворення на ринку праці України.....	8
1.2 Концепція створення бізнес-інкубатора вищого навчального закладу в регіоні.....	18
1.3 Інвестиційна активність в Україні та перешкоди на шляху розвитку інноваційних кластерів.....	27
1.4 Концептуальні засади кластеризації регіональних електроенергетичних ринків України та перспектив нарощення потенціалу бізнес-інкубації.....	39
1.5 Кластеризація як методичний та організаційний аспект інтеграції банківської та біржової діяльності.....	48
1.6 Проблеми та особливості формування ділового середовища регіонів України: факторний аналіз.....	57
1.7 Вплив розвитку малого бізнесу на формування іміджу інноваційного регіону.....	64
Розділ 2 КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ.....	73
2.1 Державна регуляторна політика у сфері підтримки малого і середнього бізнесу в Україні та її результативність.....	73
2.2 Передумови формування національної кластерної економіки: перспективи управління трансфером знань університетів	83
2.3 Концептуальні засади розвитку інноваційної системи України: проблемні аспекти ділового середовища регіонів.....	90
2.4 Стратегічні засади формування національної інноваційної моделі кластерної політики.....	97
2.5 Ділове середовище регіонів та проблеми формування позитивного іміджу територій України.....	108
2.6 Процеси інтеграції в діловому середовищі регіонів: аграрно-промисловий комплекс.....	114
2.7 Теоретичні засади емпіричного виміру ефекту підприємницьких інновацій відносним рухом маси додаткового продукту в робочому дні.....	123
2.8 Логістичний аутсорсинг як інструмент оптимізації транспортно-логістичної системи регіону.....	133
Література.....	143

ПЕРЕДМОВА

Актуальність обраної проблеми дослідження визначається передовсім тим, що в сучасних умовах переорієнтації національної економіки до умов євроінтеграції питання підтримки та розвитку малого і середнього бізнесу в Україні є одним із визначальних пріоритетів державної політики з перших років економічних реформ. Вагома роль малих і середніх підприємств у забезпеченні конкурентного середовища, гнучкості національної економіки, зайнятості та доходів населення здобула широке визнання на всіх рівнях та знайшла свій вияв у здійсненні спеціальних заходів державної політики щодо підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. Проте результативність заходів існуючої політики підтримки малого і середнього бізнесу є недостатньою, тому виникає необхідність пошуку інших дієвих напрямів підтримки з урахуванням сучасних глобалізаційних змін в ринковому середовищі. Наразі економічна наука та світова практика все частіше фокусуються на істотних змінах у таких інструментах державного регулювання підприємницької діяльності як: державна та регіональна політика, стратегії та концепції розвитку та підтримки підприємництва в регіонах, формування національної та регіональних кластерних політик, інкубація підприємницької діяльності та інші.

Монографію підготовлено за підсумками науково-дослідної роботи «Створення та розвиток бізнес-інкубаторів регіонального та міжрегіонального типів» (держ. реєстр. № 0115U000719), виконуваної кафедрою менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету впродовж 2015-2017 рр. й фінансованої з Державного бюджету України.

Монографія складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел. У першому розділі аргументовано необхідність державної підтримки національного бізнесу інструментами та методами кластеризації й інкубації, проаналізовано особливості процесів кластероутворення та інкубування бізнесу в окремих галузях і сферах національної та регіональної економіки, визначено перешкоди на шляху розвитку кластерів та окреслено перспективи нарощення потенціалу бізнес-інкубації в економіці України. У другому розділі визначено основні напрями державної економічної та регуляторної політики у сфері підтримки малого і середнього бізнесу; встановлено передумови та окреслено стратегічні орієнтири формування новітньої моделі економіки України, яка ґрунтується на тісній взаємодії структур бізнесу, влади та науки й здатна забезпечити ефективний інноваційний розвиток підприємницького сектору, високу конкурентоспроможність регіонів та галузей національної економіки.

Авторський колектив

Фінагіна Олеся Валентинівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету (розділи 1.1);

Захарова Оксана Володимирівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету (розділ 1.1);

Скібська Катерина Олександрівна – генеральний директор Кадрового агентства ДОПОМОГА Ukraine (розділ 1.1);

Григор Олег Олександрович – кандидат наук з державного управління, доцент, ректор Черкаського державного технологічного університету (розділ 1.2);

Якушев Олександр Володимирович – викладач кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету (розділ 1.2);

Манн Руслан Володимирович – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки та підприємництва Черкаського державного технологічного університету (розділ 1.3);

Андреєва Катерина Андріївна – молодший науковий співробітник науково-дослідного інституту Черкаського державного технологічного університету (розділ 1.3);

Чернишов Олександр Юрійович – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри менеджменту виробничої та невиробничої сфери Донецького державного університету управління (м. Маріуполь) (розділ 1.3);

Плигач Катерина Дмитрівна – аспірант кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування, асистент кафедри економіки та підприємництва Черкаського державного технологічного університету (розділ 1.3);

Білан Олена Валентинівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету (розділ 1.4);

Гулак Даніїл Вікторович – начальник відділу організації, нормування та оплати праці ПАТ «Черкасиобленерго» (розділ 1.4);

Трояновський Володимир Єфстафійович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету (розділ 1.4);

Панкова Людмила Іллівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету (розділи 1.5 та 2.4);

Панков Михайло Олександрович – магістрант кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету (розділ 1.5);

Матвієнко Олена Дмитрівна – аудитор «Ernst & Young», Україна, Київ (розділ 1.5);

Сурай Анна Станіславівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету (розділ 1.6);

Денисенко Тетяна Олександрівна – магістрант кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету (розділ 1.6);

Грамотенко Аліна Сергіївна – магістрант кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету (розділ 1.6);

Зінченко Ольга Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (розділ 1.7);

Горохова Людмила Петрівна – директор Української асоціації з розвитку менеджменту та бізнес-освіти (м. Київ) (розділ 1.7);

Проданова Лариса Василівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету (розділ 2.1);

Котляревський Олексій Володимирович – здобувач наукового ступеня кандидата економічних наук кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету (розділ 2.1);

Гавриленко Яна Валеріївна – аспірант кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету (розділ 2.1);

Бойко Анжела Іванівна – доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософських та політичних наук Черкаського державного технологічного університету (розділ 2.2);

Плаксюк Олена Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету (розділ 2.2);

Беспалько Таїсія Іванівна – провідний юрисконсульт юридичного відділу Черкаського державного технологічного університету (розділ 2.2);

Яценко Олександр Володимирович – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки підприємства, обліку і аудиту Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (розділ 2.3);

Бітюк Інна Миколаївна – старший викладач кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету (розділ 2.3);

Ткаченко Ірина Павлівна – магістрант кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету (розділ 2.3);

Потапенко Тетяна Петрівна – молодший науковий співробітник науково-дослідного інституту Черкаського державного технологічного університету (розділ 2.4);

Кучер Анна Володимирівна – магістрант кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету (розділ 2.4);

Пашкевич Марина Сергіївна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку і аудиту Національного гірничого університету (м. Дніпро) (розділ 2.5);

Васильконова Еліна Олександрівна – кандидат економічних наук, викладач ПВНЗ Деснянський економіко-правовий коледж при МАУП (м. Київ) (розділ 2.5);

Пріхно Ірина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів Черкаського державного технологічного університету (розділ 2.5);

Солоха Дмитро Володимирович – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки Київського національного університету культури і мистецтв (розділ 2.6);

Чумаченко Юлія Сергіївна – аспірант, викладач кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету (розділ 2.6);

Борецька Юлія Вікторівна – аспірант кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету (розділ 2.6);

Кабанець Ірина Анатоліївна – старший викладач кафедри менеджменту та оподаткування Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (розділ 2.7);

Осіпова Євгенія Леонідівна – асистент кафедри управління і технологій Державного університету інфраструктури та технологій (м. Київ) (розділ 2.8).

- організація зустрічей підприємців з представниками різних органів влади і контролюючих організацій в районі;
- пошук ділових партнерів в Україні і за кордоном;
- організація ділових зустрічей, нарад і конференцій;
- підготовка та експертиза договорів і угод;
- посередництво в контактах з потенційними діловими партнерами, спілками, торговими палатами і т.д.;
- підтримка при вирішенні адміністративних та правових проблем;
- придбання і надання інформації з актуальних проблем (спеціалізована друкована продукція, Інтернет);
- підготовка та супровід при переговорах з банками;
- підвищення освітнього рівня в сфері підприємництва, навчальна програма, що включає господарські та правові питання;
- організація спільної участі в ярмарках і виставках;
- підтримка при складанні бізнес-планів та вироблення виробничої стратегії.

1.3 Інвестиційна активність в Україні та перешкоди на шляху розвитку інноваційних кластерів

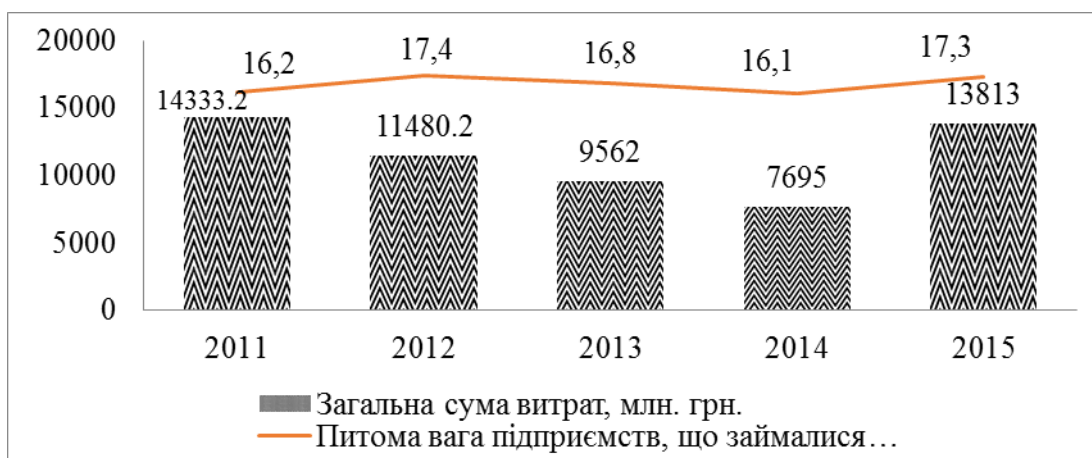
Сучасні наукові та науково-аналітичні дослідження питань кластеризації визначають перспективність цього процесу, його впливовість на динаміку економічного зростання та рівень конкурентоспроможності України. Істотним потенціалом у формуванні регіональних інноваційно-інвестиційних інфраструктур володіє кластерний підхід, організаційно-економічна значимість якого виражається у формуванні системи поширення нових знань і технологій, сукупного інноваційного продукту. Повнота і гармонійне поєднання необхідних елементів кластеру за умови цілеспрямованої інформаційної, організаційної та економічної підтримки з боку держави, регіональної та місцевої влади дають можливість домогтися інтенсивної мережевої взаємодії учасників інноваційного процесу на території, що служить важливим фактором розвитку інноваційної діяльності та конкурентоспроможності України.

Проводячи короткий і стислий аналіз оцінювання інноваційного сектора, приділимо увагу ключовим показникам. Розглянемо показники інноваційної діяльності в Україні за 2011-2015 рр.

Прослідкуємо, що з 2011 по 2015 рр. питома вага підприємств, що займалися інноваціями, змінювалась. Найбільше підприємств, що займалися інноваційною діяльністю в Україні, було в 2012 та 2015 рр. Загальні суми витрат на інноваційну активність у цей період знижувались, зростання відбулося лише у 2015 р. Ці підприємства впроваджували інноваційну продукцію, нову як для ринку, так і для самого підприємства. Зокрема, підприємства витрачали кошти на внутрішні та зовнішні НДР, придбання

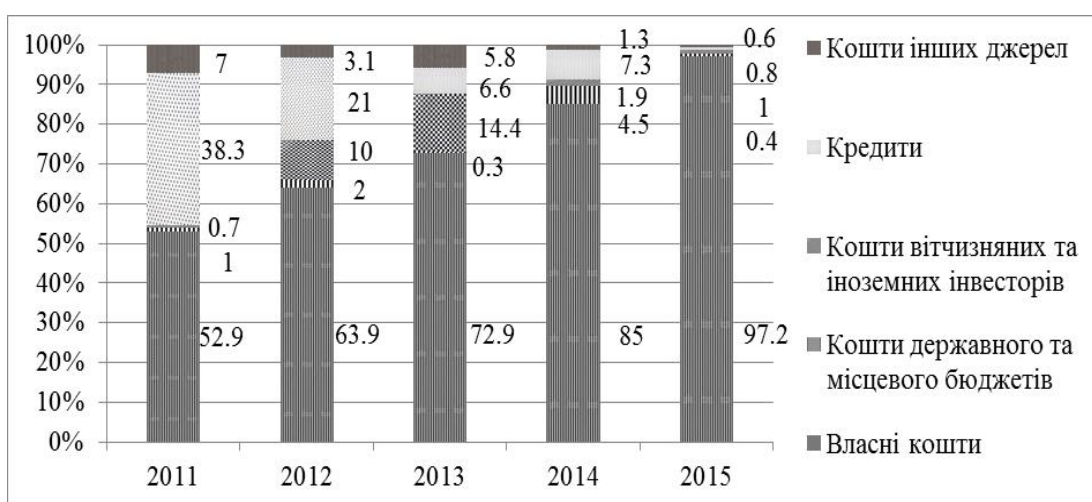
нових технологій, машин, обладнання, установок та капітальні витрати, пов'язані з впровадженням інновацій (рис. 1.11).

Рис. 1.11. Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, та загальна сума їх витрат за 2011 – 2015 рр.

Джерело: розроблено за даними [10; 11]

Визначимо, що фактично інноваційна діяльність підприємств України фінансувалася з власних коштів – 60-90 %. У 2012-2013 рр. відбулося зростання залучених кредитних ресурсів. Частка бюджетних коштів, що спрямовані на інноваційну діяльність, знаходилась на низькому рівні – 1-2 %, відбувались значні коливання в надходженнях на дослідження та розробки (рис. 1.12).

Рис. 1.12. Джерела фінансування інноваційної діяльності за 2011-2015 рр.

Джерело: розроблено за даними [10; 11]

Слід визнати, що фінансування інноваційної діяльності в Україні є незадовільним. Таку думку підтримують науковці, провідні менеджери, експерти. Особливо негативною є тенденція зменшення обсягів фінансування

за рахунок кредитів, іноземних та вітчизняних інвесторів. У світовому співтоваристві найбільш прогресивним визнають інвестування за рахунок таких джерел.

Має місце зростання питомої ваги підприємств, що впроваджували інновації, з 12,8 % за 2011 р. до 15,2 % за 2015 р., у той час як питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової знизилась майже у два рази (з 3,8% у 2011 р. до 1,4% у 2015 р.).

Експорт-імпорт інформаційних послуги мають тенденцію поступового розвитку, але є негативний прояв скорочення експорту науково-дослідних та дослідно-конструкторських послуг. Ця тенденція скоріш за все пов'язана з відтоком інтелектуального потенціалу України за кордон, скороченням бюджетного фінансування наукових та науково-дослідних установ.

Відомо, що протягом 2011-2015 рр. активність вітчизняних винахідників та авторів промислових зразків і корисних моделей залишалася стабільно високою – до Департаменту інтелектуальної власності України було подано заявок на об'єкти промислової власності – 19 951 у 2011 р. та 46 264 у 2015 р. (зростання у 2,3 рази).

Слід підкреслити несистемність та складність в оцінюванні процесів інноваційного розвитку та формуванні засад інноваційної економіки. Так, окремі показники мають стійкі позитивні визначення. Це значною мірою оцінки людського капіталу і такі питання, як формування кадрового забезпечення підприємств, наукових установ, освітянських закладів.

Позитивні оцінки також супроводжують розвиток інформаційної галузі. Тут є місце системному зростанню обсягів експорту інформаційних продуктів, а саме, програмного забезпечення. Слід визнати, що світовий інформаційний ринок визнає Україну як виробника інтелектуально містких інформаційних продуктів.

Оптимістичний варіант розвитку реально можливий при активному використанні всіх перелічених об'єктивних чинників розвитку інноваційної системи та накладення вектора управлінського впливу.

Вектор управлінського впливу, на думку автора, включає:

- розробку і реалізацію цільової інноваційної політики, створення інституціональних основ для сприятливих умов розвитку інноваційної діяльності з використанням засобів державної та бюджетної політик;
- розробку і реалізацію кластерної політики із самостійним сегментом – інноваційними кластерами;
- формування наукових основ інноваційної економіки;
- формування ринкової інституційної структури вітчизняної науки і системи освіти (які на сьогодні є тими ж, що були в адміністративній моделі колишнього Радянського Союзу, тобто за своєю суттю неринковими);
- державні програми та плани фінансування і системного інвестування інноваційної діяльності за пріоритетними напрямками і з урахуванням національних інтересів;

- адаптацію інноваційної діяльності до міжнародних норм, стандартів і принципів ведення бізнесу;
- інтеграцію системи освіти, науки в європейський інтелектуальний ринок;
- розвиток та державну підтримку венчурного бізнесу;
- формування регіональних і галузевих інноваційних моделей розвитку;
- підтримку і цільову політику щодо комерційної реалізації науково-технічних досягнень, усіх форм інноваційних продуктів і послуг та ін.

Вітчизняна інноваційна система вимагає радикальних змін, і вже в системі вітчизняного менеджменту її модель визначена як інформаційно-інноваційна. В основі цієї моделі мають бути закладені процеси масової кластеризації як інструменту завершення процесу ринкової трансформації та переходу на європейську модель інноваційного розвитку.

Протягом останніх років в українському суспільстві та економіці формувалися ті зміни, які дають змогу говорити про відповідність процесів розвитку світовим тенденціям і причетність до процесів наукового, технічного і соціального прогресу. Це такі значимі процеси, як: вступ України до Всесвітньої організації торгівлі; отримання статусу країни з ринковою економікою, поява і розвиток інноваційних кластерів.

Використання інноваційних процесів у роботі кластерів є однією з основних умов їх ефективної роботи. В Україні нині збільшується інноваційна активність підприємств, однак, цей процес не є достатньо стабільним. Так, у 2015 р. інноваційною діяльністю в промисловості займалися 17,3% від загальної кількості промислових підприємств по Україні проти 16,2% в 2011 р.

За напрямками інноваційної діяльності із загальної кількості інноваційно-активних підприємств здійснювали придбання внутрішніх і зовнішніх НДР 14,8 %; машин, обладнання та програмного забезпечення – 80,6 %; зовнішніх знань – 0,6 %.

У 2014 р. активність підприємств до інновацій і винаходів зменшилася, порівняно з 2012 р., на 1,3 %, а в 2015 р. активність знову підвищилася і тепер досягла позначки 17,3 %. Таким чином, спостерігається нерівномірність розвитку інноваційної активності підприємств, що стримує процес кластеризації економіки України.

Однак про наявність перспектив кластеризації національної економіки свідчить підвищення загального обсягу витрат на інноваційну діяльність (табл. 1.3). З таблиці видно, що обсяг витрат на інновації збільшується з кожним роком, причому в загальній структурі витрат переважають внутрішні витрати, які теж збільшуються.

Якщо більш детально розглянути витрати на інноваційну діяльність в 2015 р., то можна зробити висновок, що із загального обсягу фінансування інноваційної діяльності найбільше коштів витрачено на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 11 141,3 млн. грн. (80,6 %). На

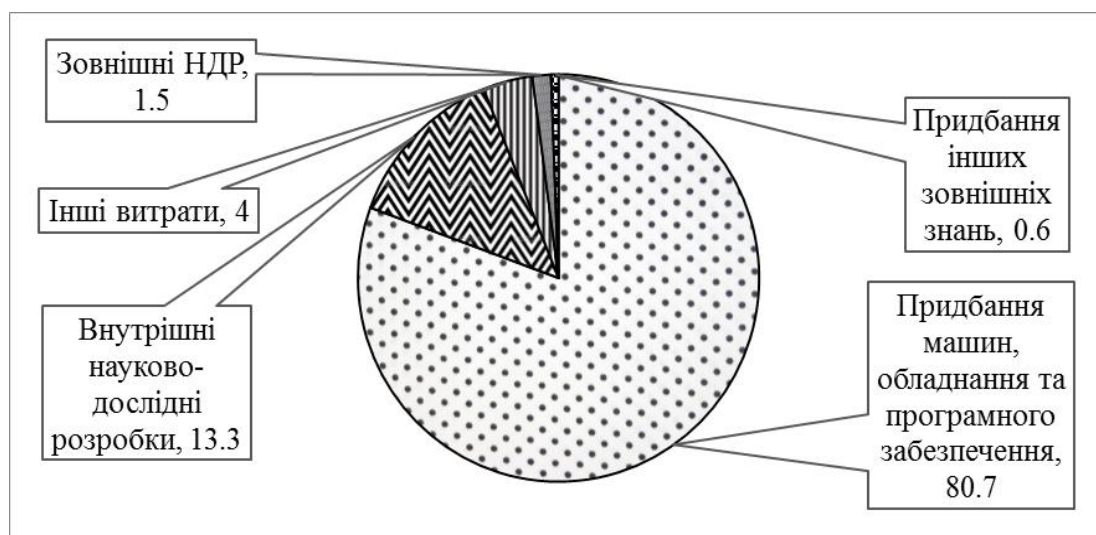
фінансування внутрішніх науково-дослідних розробок (НДР) витрачено 1834,1 млн. грн., придбання зовнішніх НДР – 205,4 млн. грн., придбання інших зовнішніх знань – 84,9 млн. грн. Сумарні витрати на навчання та підготовку персоналу, діяльність щодо ринкового впровадження інновацій та інші роботи, пов'язані зі створенням і впровадженням інновацій (інші витрати), становили 548,0 млн. грн. (рис. 1.13).

Таблиця 1.3

**Розподіл загального обсягу витрат за напрямками
інноваційної діяльності**

Показники витрат	млн. грн.			у % до загального обсягу		
	2010	2014	2015	2010	2014	2015
Всього	8045,5	7695,9	13813,7	100,0	100,0	100,0
У тому числі на						
внутрішні НДР	818,5	1221,5	1834,1	10,2	15,9	13,3
зовнішні НДР	177,9	533,1	205,4	2,2	6,9	1,5
придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	5051,7	5115,3	11141,3	62,8	66,5	80,6
придбання інших зовнішніх знань	141,6	47,2	84,9	1,8	0,6	0,6
Інше	1855,8	778,8	548,0	23,0	10,1	4,0

Джерело: розроблено за даними [10; 11]

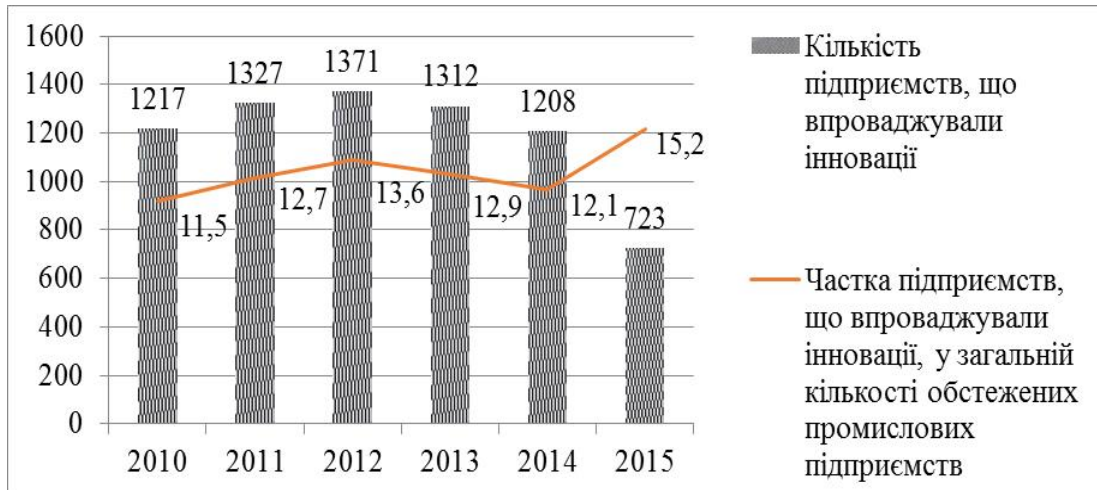
Рис. 1.13. Структура загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності у 2015 р., %

Джерело: розроблено за даними [10; 11]

Наведена структура загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності у 2015 р., %, чітко позиціонує негативний стан та наявність проблем, що стосуються інтелектуальних витрат (можливо, вони враховуються не лише за цими напрямками). Саме кластерна діяльність як колективна повинна прискорювати вирішення різних конфліктних ситуацій,

проблем. Але в Україні це перспектива. Крім того, в рамках кластеру знижуються витрати на пошук інформації, ведення переговорів, управління знаннями. Кластери також знижують рівень невизначеності угод, оскільки багато учасників знайомі між собою та інформація про те чи інше підприємство легко доступна.

Якщо розглядати підприємства, які є не тільки інноваційно-активними, але й впроваджували свої розробки, то можна спостерігати динаміку зміни на рис. 1.14.

Рис. 1.14. Кількість підприємств, що впроваджували інновації, та їх питома вага у загальній кількості промислових підприємств

Джерело: розроблено за даними [10; 11]

Згідно проведеного аналізу, кількість підприємств, що впроваджували інновації у 2015 р., порівняно з 2010 р. дещо зменшилася. З 2012 р. цей показник зменшується, але все ж коливається. В цілому можна сказати про недостатню стабільність кількості підприємств, які впроваджували інновації.

Поширення кластерів має широкі перспективи, оскільки кластерні об'єднання можуть виконувати різні функції: промислові, технологічні, інноваційні, будівельні, сільськогосподарські, машинобудівні, туристичні, рекреаційні, культурологічні та ін. Україна вже має досвід використання деяких форм кластерів, зокрема системи раднаргоспів у ХХ ст. і системи технопарків та індустріальних парків у ХХІ ст., що позитивно впливає на перспективи розвитку в країні кластерних моделей економіки.

Значний вплив на інноваційні мережі підприємств або кластери справляє фінансовий стан і засоби, які надходять у їх розпорядженні. Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств у 2015 р. становив 13 813,7 млн. грн., або 0,7 % ВВП, проти 7695,9 млн. грн. (0,5 % ВВП) у 2014 р. Основним джерелом фінансування інноваційних витрат залишаються власні кошти підприємств – 13 427,0 млн. грн. Обсяг коштів вітчизняних та іноземних інвесторів становив 132,9 млн. грн., кредитів – 113,7 млн. грн., державного бюджету – 55,1 млн. грн.,

місцевих бюджетів – 38,4 млн. грн. Структура загального обсягу фінансування показує незначну участь держави в інноваційній діяльності підприємств України. Такий процес та його динамічне відображення слід визнати негативним.

Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність» метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відновлення, розвитку та використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництво і реалізація нових видів конкурентоспроможної продукції [1]. Тому підтримку і розвиток кластерів в регіонах України слід розглядати не як самостійну концепцію регіонального розвитку, а як один із механізмів реалізації регіональної соціально-економічної політики, важливу роль у якій має відігравати держава.

На сьогодні для України характерною є відсутність загальнодержавної стратегії інноваційного розвитку, що значною мірою обумовлено великою нерівномірністю розвитку єдиного господарського комплексу. Накопичені та не розв'язувані проблеми багато в чому носять системний характер. Найбільш значущими серед них, що безпосередньо визначили антиінноваційну спрямованість розвитку, є наступні: нерівномірність розвитку регіональних економік та відсутність інноваційних стратегій для регіонів; нерівномірність розвитку галузей та відсутність національної стратегії розвитку промисловості; наростаюча науково-технічна інформаційна асиметрія, що призводить до дискримінації в розвитку бізнесу; брак зв'язку та ключових інтересів у системі відносин «держава – регіон – галузь» і «влада – бізнес – населення»; несформованість державної концепції національної інноваційної культури тощо [8, с. 212].

Механізмом реалізації державної підтримки створення та розвитку інноваційних кластерних структур можуть стати цільові програми фінансової підтримки інноваційних кластерів, а також науково-дослідних інститутів для впровадження інноваційних наукомістких технологій.

Перехід до інноваційної стадії розвитку можливий тільки при створенні умов для перетікання і створення інновацій усередині кластеру. Обмін інноваціями стає новою формою виробничого процесу. Проте не всяка інновація приводить до досягнення стійкої конкурентної переваги. Інновація приводить до переваги в тому випадку, якщо, по-перше, вона дійсно корисна, по-друге, якщо вона унікальна і доступна тільки розглянутій фірмі, по-третє, якщо знання не застаріли і не втратили свою унікальність.

Кластери створюють інновації такими шляхами: шляхом різних форм спільних дій технопарків; за рахунок посилення конкуренції між підприємствами, що входять у кластер; у межах кластерних інноваційних ініціатив; за рахунок посиленої промислової та соціальної мобільності підприємств. Такі тенденції дають змогу сподіватися, що передові вітчизняні

підприємства усвідомлюють важливість інноваційних процесів і можуть стати базою для ефективної кластеризації економіки України.

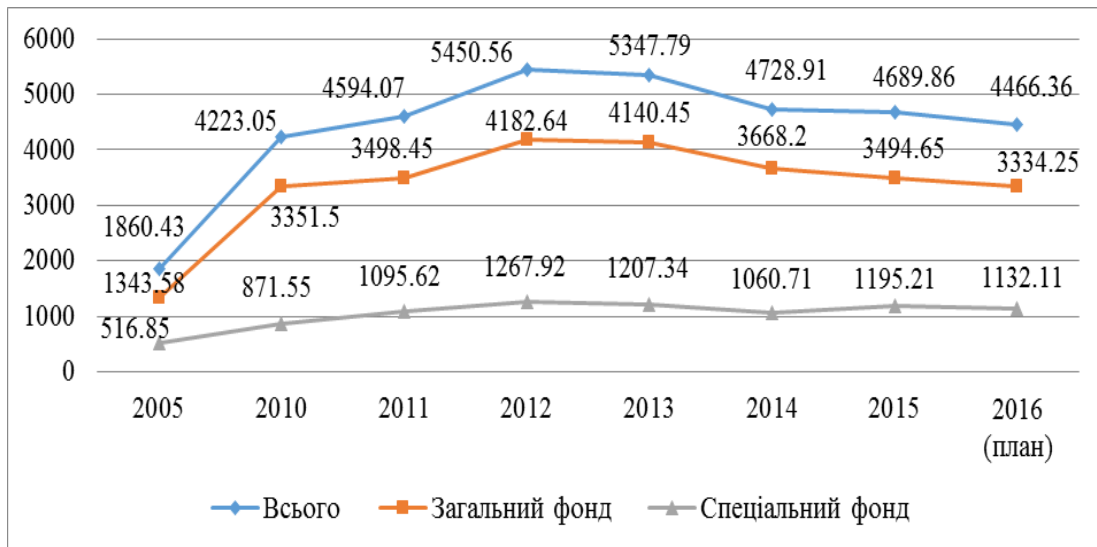
Обмін інноваціями істотно збільшує загальну конкурентоспроможність кластеру, тому що нові процеси і технології стають у кластері доступними для всіх підприємств, створює нові конкурентні переваги. Ефект збільшення грошового потоку виникає за рахунок додавання грошових потоків компаній, що входять у кластер. Збільшення припливу коштів пов'язано з тим, що сукупний попит на продукцію в умовах існування кластеру значно вищий, тому що кластер сприяє появі досвідчених і вимогливих покупців, які потребують все більше якісних товарів і послуг. Таким чином, можна говорити про те, що розвиток кластерів сприяє не тільки зростанню конкурентоспроможності регіонів і країн, а й значною мірою впливає на зростання валового внутрішнього продукту регіону і країни базування кластеру.

Розвиток кластеризації економіки слід розглядати в тісному зв'язку з сучасними законами світової конкуренції і з урахуванням специфіки територіально-регіонального аспекту глобальної економіки. Регіональна інноваційна структура є високорозвиненою інституціональною інфраструктурою, функціонування якої забезпечує стійкий і динамічний інноваційний розвиток у рамках виробничої системи регіону. Її формування є передумовою підвищення інноваційної спроможності регіону. Виникнення регіональної інноваційної структури здійснюється в результаті постійної взаємодії її основних елементів: виробничої структури як підсистеми використання знань, сегмента НДДКР і освіти як підсистеми генерування знань, фінансової регіональної системи як джерела інвестиційних можливостей і споживчого сектора, який формує попит на інноваційну продукцію та вимоги до неї [4, с. 217].

Витрати на дослідження і розробки (ДіР) є одним із головних критеріїв інноваційності економік країн світу. Впродовж 2012-2013 рр. за цим показником першою в світі країною залишалися США, однак, за прогнозними даними, вже в найближчі десятиліття лідером може стати Китай [1]. У 2013 р. витрати США на дослідження і розробки збільшилися, порівняно з 2012 р., на 1,2 % (до 424 млрд. дол., що становило 2,66 % ВВП, за підрахунками Battelle), з них бюджетні асигнування становили 129 млрд. дол. (на 1,4 % більше, ніж у 2012 р.), проте проектом федерального бюджету США на 2014 р. передбачено збільшення обсягу фінансування ДіР до 143 млрд дол. Витрати Китаю на ДіР становили в 2013 р. 220 млрд. дол., що на 11,6 % вище 2012 р. (за даними Battelle), Індії – близько 45 млрд. дол., що на 12 % більше, ніж у 2012 р. [5].

В Україні витрати на ДіР значно менші порівняно зі США та іншими країнами. Загальний обсяг бюджетних витрат на ДіР у 2015 р. становив 4689,86 млн. грн., з них 74,5 % за рахунок загального фонду (рис. 1.15). Одночасне збільшення фінансування на дослідження і витрат на їх

розроблення та впровадження свідчить про підвищений інтерес за останні роки до розглянутої складової – інноваційної активності.

Рис. 1.15. Динаміка бюджетного фінансування ДіР, млн. грн.

Джерело: розроблено за даними [9; 5]

Аналіз економічного розвитку країн-лідерів світових рейтингів конкурентоспроможності національних економік свідчить про те, що прискорене зростання України може бути досягнуте шляхом переходу національної економіки на інноваційну модель розвитку та формування в країні якісно іншого інвестиційного середовища.

Вирішення проблеми відсутності дієвих інституційних механізмів реалізації стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності можливе шляхом оптимального об'єднання можливостей і зусиль просвітницьких, наукових, виробничих і ринкових структур як основних учасників інноваційного процесу через утворення спеціальних об'єднань усіх суб'єктів господарювання, що зацікавлені у кінцевому результаті.

Курс на агломерацію підприємств, що активно впроваджують інноваційні технології, а також організацій, що розробляють ці технології, в межах інноваційних кластерів передбачено в таких урядових документах, як «Стратегія інноваційного розвитку України на період до 2039 року» та «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів». Також цьому питанню приділено багато уваги в Національній доповіді «Інноваційна Україна 2020», виданою Національною академією наук України. В цих джерелах інноваційна діяльність розглядається як комплекс наукових, технологічних, організаційних, фінансових і комерційних заходів, спрямованих на комерціалізацію накопичених знань, однак дуже незначна увага приділяється такому компоненту, як культура інновацій, що відображає ставлення до інноваційних процесів в суспільстві, розвиток наукових традицій, сприйняття нововведень як їх виробниками, так і споживачами. На сьогодні в Україні

тільки зароджується поняття культури інновацій і тому це дещо ускладнює процеси активізації інноваційної діяльності, оскільки формується думка, що за підтримку та регулювання цієї діяльності відповідальна тільки держава, а бізнес та населення залишаються поза цих процесів. Поширення базових цінностей інноваційної діяльності, сприйняття її мети та завдання в суспільному прогресі впливають на інформаційний простір тієї території, де відбуваються інноваційні процеси [6].

Інноваційний потенціал країни визначається також рівнем професіоналізму фахівців, які займаються дослідженнями і розробками. Аналіз процесів, які відбуваються в Україні, доводить, що інноваційний розвиток економіки держави вимагає зростання інтелектуального капіталу, яке неможливе без реструктуризації ринку праці і, відповідно, підвищення ефективності використання наявного кадрового потенціалу.

Як підказує світовий досвід, в інноваційних кластерних структурах за кордоном беруть участь працівники з науковими ступенями, що працюють на підприємствах і в науково-дослідних інститутах. Чисельність фахівців з науковими ступенями докторів і кандидатів наук практично не змінюється (складаючи у 2015 р. 4,1 та 13,9 тис. осіб відповідно, що на 4,7% та 6,1% менше попереднього року). Це свідчить про тенденцію до збереження інтелектуальної складової наукових кадрів.

Наукова інфраструктура відіграє важливу роль у створенні інноваційного продукту, особливо за кордоном, де наукові і дослідницькі заклади співпрацюють в одній мережі з промисловими підприємствами, державою, досягаючи при цьому високої ефективності в створенні необхідного продукту. В Україні здійснюється фінансова підтримка розвитку наукової інфраструктури та оновлення матеріально-технічної бази. Спостерігається тенденція до збільшення фінансових коштів, що надаються науковій інфраструктурі. За напрямом «Фінансова підтримка розвитку наукової інфраструктури та оновлення матеріально-технічної бази» у 2015 р. за 15 головними розпорядниками бюджетних коштів виділено 349,24 млн. грн. (на 18% більше порівняно з попереднім роком), з них за загальним фондом – 208,88 млн. грн., спеціальним – 140,36 млн. грн.

В інноваційних кластерах наявний ефект спільного використання інфраструктурних об'єктів. Він, як правило, виникає тому, що інфраструктура, в цілому, є тією базою, на основі якої багато в чому будується конкурентна перевага кластеру.

В Україні нині більше уваги приділяється розвитку інфраструктури: створенню технопарків і умов для інноваційної діяльності підприємств. В сучасних трансформаційних умовах все більшої популярності набуває змішана форма фінансування інфраструктури, яка реалізується через механізми державно-приватного партнерства. Важливо відзначити, що серед підготовлених до реалізації проектів державно-приватного партнерства особливу роль відіграють інфраструктурні проекти.

Для України особливо актуальним постає питання на законодавчому рівні, окреслити правові засади створення та функціонування кластерів; у відповідних нормативно-правових актах повинні бути визначені основні терміни, які стосуються кластероутворення; важливо також конкретизувати кількість господарюючих суб'єктів, необхідну для виникнення кластеру, статус його учасників, умови його створення, склад комплексу документів для юридичного оформлення та функціонування, процедуру юридичного закріплення назви кластеру та процедуру правових актів, що регламентують його діяльність.

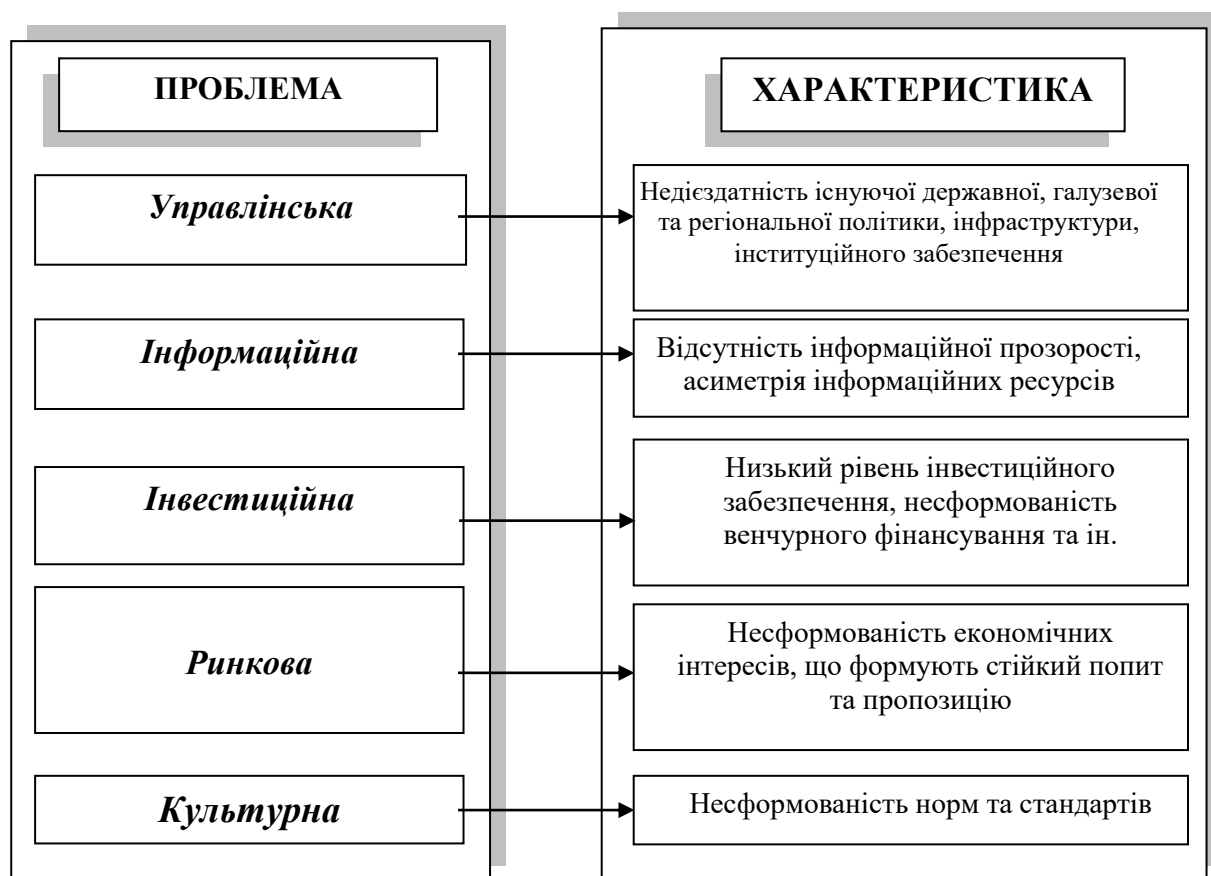
Проблеми розвитку інноваційних кластерів стають все більш цікавими та різноплановими з позиції питань дослідження, сфер оцінювання, накопиченої інформації, технологій оцінювання, регіонального розпорошення та інших. Накопичена інформація, аналітичні дослідження формують і подають такі знання в різних ракурсах. Автори досліджень визначають особисті точки зору та окреслюють можливі варіанти ефективних і результативних управлінських рішень для стимулювання інноваційної діяльності, підтримки прогресивних кластерних ініціатив, залучення інвестицій та інших питань [2].

До найважливіших чинників, що ускладнюють запровадження кластерної моделі розвитку в Україні, слід віднести наступні [2; 3]: відсутність довіри між органами державної влади та бізнесом; відсутність підтримки кластерних ініціатив з боку держави; слабкість кластерів через низький рівень конкуренції на внутрішньому ринку, відсутність агресивних постачальників і вимогливих споживачів; брак іноземних інвестицій і венчурного капіталу, що є важливим джерелом розвитку кластерів у розвинених країнах; недосконалість законодавчої бази для функціонування кластерів, значні бюрократичні перешкоди для розвитку підприємництва; непослідовність у реалізації довгострокових стратегій у зв'язку з нестабільністю політичної ситуації; відсутність єдиної систематизованої інформаційної бази про наявні та потенційні кластери, що перешкоджає створенню у суспільстві розуміння переваг кластерних об'єднань, а також цілісної картини про функціонування та результати діяльності вже наявних кластерів в Україні [7].

У контексті визначених проблем дослідження систематизація різних точок зору, думки науковців, фахівців менеджменту формують широке поле визначень, оцінок, діагностик, технологій вивчення ситуацій та процесів. Найбільш поширеними є декілька груп досліджень та рекомендованих угруповань проблем формування та розвитку інноваційних кластерів (з позиції національного та світового досвіду), що зображені на рис. 1.16.

Таке бачення проблем віддзеркалює системність внутрішніх конфліктів та негараздів на різних рівнях ведення господарської діяльності. Вирішення кожної окремої проблеми не змінить ситуації, тому що вони є взаємозалежними. Впливовість цих проблем є руйнівною як на рівні

регіональних господарських комплексів, так і в межах кожного окремого підприємства.

Рис. 1.16. Основні групи проблем, що стримують розвиток та успішне просування інновацій і формування інноваційних кластерів

Джерело: розроблено автором

Отже, провівши аналіз даних можна сказати, що Україна має достатній потенціал для розвитку інноваційних кластерів, має достатню кількість фахівців з науковими ступенями, які сприяють реалізації цих структур. Позитивно є динаміка збільшення інноваційної активності промислових підприємств, а також підприємств, які вже впровадили свої розробки. Збільшення загального обсягу витрат на інноваційну діяльність, а також обсягу бюджетних видатків на виконання досліджень і розробок свідчить про перспективи розвитку інноваційних кластерів в майбутньому.

В умовах сьогодення, застосування кластерного підходу в Україні є необхідною умовою для відродження вітчизняного виробництва, покращення інвестиційного клімату, збільшення ефективності інноваційного розвитку регіонів, досягнення високого рівня економічного розвитку та конкурентоспроможності, підвищення рівня туристичних, рекреаційних та культурологічних послуг. Все це дасть можливість нашій державі зайняти гідне місце в глобальній системі економічного та політичного розвитку. Саме тому потенціал застосування кластерних моделей потрібно враховувати при

розробці національної стратегії та програми кластеризації економіки України.

1.4 Концептуальні засади кластеризації регіональних електроенергетичних ринків України та перспектив нарощення потенціалу бізнес-інкубації

Ефективний регіональний розвиток відбувається завдяки комплексному економічному зростанню системи галузевих елементів, ключовим з яких виступає паливно-енергетичний комплекс та, зокрема, електроенергетична галузь як одна з його найважливіших складових. Енергетична безпека держави та регіонів є основним критерієм, на виконання якого першочергово спрямована політика країни. Сьогодні національний електроенергетичний ринок України забезпечує енергією усі регіональні компанії та домогосподарства, тому його стале функціонування та розвиток у взаємозв'язку з іншими галузями є найвищим пріоритетом обраної стратегії держави.

Досвід свідчить, що найчастіше регіональний поділ формується історично протягом тривалого часу, однак він не завжди враховує усі економічні, технологічні, географічні особливості. Сьогодні існують нові теоретичні та практичні знання, управлінські механізми, за допомогою яких різні галузі спрямовують та поєднують технічний та технологічний, економічний та соціальний прогрес. Одним з напрямів такого прогресу слід визнати регіональну та галузеву кластеризацію. Такий рух формує значні вигоди та перспективи розвитку – регіонів, підприємств, галузей, національних економік. На практиці можливе не лише економічне чи регіональне застосування відповідних технологій. Будь-які об'єкти чи явища, що мають ознаки однотипності, співрозмірності, типовості можуть бути згруповані в кластерні об'єднання та формувати низку синергетичних ефектів в процесі активної, інноваційної взаємодії.

Процесам кластерного поділу присвячені наукові праці І. Бузько, О. Вартанової, С. Гречаної, І. Заблодської, П. Гудзя, В. Євдокімова, А. Сурай, О. Сущенко, О. Турбіної, К. Ущатовського, О. Фінагіної, З. Варналій, О. Єрмакова, Я. Квача, М. Кизима, Ю. Продіуса, А. Садрієва та інших.

Метою дослідження є визначення концептуальних засад кластеризації регіональних електроенергетичних ринків України та перспектив нарощення потенціалу бізнес-інкубації.

В економічному бізнес словнику надано наступне визначення: кластер (від англ. cluster – група) – це група об'єктів в розпізнанні образів, об'єднаних спільними рисами [15, с. 294]. Автори С. Гречаната Д. Заблодська надають наступне визначення категорії економічного кластеру – група локально сконцентрованих взаємопов'язаних підприємств, які функціонують у певній сфері і характеризуються спільністю діяльності та

кластеризації в регіоні. *Трансформаційні перетворення економічних систем: виклики сучасності* / За загальною редакцією Прямухіної Н.В. – Київ: Кондор-Видавництво, 2017. – С.178–189.

2. Манн Р.В. Якушев О.В. Модель інноваційно-освітнього бізнес-інкубатору ВНЗ на основі інформаційного потенціалу регіону. *Science and education: organizational and economic aspects. – Collective monograph. – Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2015. P.30–42.*

3. Якушев О.В. Регіональні аспекти розвитку бізнес-інкубаторів в Україні. *Зб. наук. праць «Економіка і організація управління Донецького національного університету»*. Вінниця: ДонНУ, 2016. №2 (22). С.113–122.

Розділ 1.3

1. Andreeva K. The direction of innovation theory development in the system of knowledge of national economy and regional management. *Зб. наук. праць Черкаського державного технологічного університету*. Серія: Економічні науки. Черкаси, 2017. Випуск 44. ч. II. С. 5–12.

2. Андреева Е.А. Украинский опыт адаптации процессов кластеризации. *Макроекономічні проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку: XXVI Міжнародна науково-практична конференція, 11-12 жовтня 2013 р.* Київ: Аналітичний центр «Нова Економіка», 2013. С. 34–36.

3. Андреева К.А. Особливості інноваційної діяльності та процесів кластеризації в економіці України. *Сучасні теорія і практика менеджменту та бізнес-адміністрування: збірник тез наукових робіт учасників Всеукраїнської наукової конференції, 12–13 квітня 2017 р.* Черкаси: ЧДТУ, 2017. С. 194–196.

4. Бузько І. Р., Бойченко Е. Б. Обґрунтування форм діагностики продуктивних сил в контексті розвитку регіонального соціуму. *Економка і право*. Серія: Економіка. 2015. №3 (42). С. 19–26.

5. URL: http://www.dknii.gov.ua/?q=system/files/sites/default/files/images/_08%2007%2020.

6. Зінченко О.А. Культура інноваційних кластерів як іміджевая компонента регіонального розвитку. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. Серія: економіка і менеджмент. 2017. №1 (22). С. 111–119.

7. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні: аналіт. доп. / С. О. Біла, Я. А. Жаліло, О. В. Шевченко, В. І. Жук [та ін.]; за ред. С. О. Білої. К. : НІСД, 2011. 80 с.

8. Манн Р.В. Теоретико-методологічні засади розвитку регіонального менеджменту: особливості, проблеми, перспективи: монографія / Р.В. Манн. – Донецьк: «ВІК», 2013. 382 с.

9. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2012 рік/

Аналітична довідка/Український інститут науково-технічної і економічної інформації / Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України. – К., 2013. 217 с.

10. Статистичний збірник. Наукова та інноваційна діяльність України. К. 2013. 287 с.

11. Статистичний збірник. Наукова та інноваційна діяльність України. К. 2016. 141 с.

Розділ 1.4

1. Биркович Т. І. Особливості формування енергетичних кластерів: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Економіка та держава*. 2012. № 10. С. 96–98.

2. Бузько І., Вартанова О. Формування здатності управління знаннями в інноваційних процесах. *Наукові праці Донецького національного технічного університету*. Серія: економічна. Донецьк: ДонНТУ, 2011. Вип. 39-1. С. 221–227.

3. Вартанова О. В. Імплементация компетенції підприємства в інноваційні процеси підприємства. *Крымский экономический вестник*. 2013. № 1 (02). Т. 1. С. 59–61.

4. Гречана С. І., Заблудська Д. В. Сучасні організаційні форми міжрегіонального співробітництва. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля*. 2015. № 6 (223). С. 22–31.

5. Гулак Д. В. Перспективи засад кластеризації регіональних ринків електричної енергії. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції*. Херсон. нац. техн. ун-т. 2013. № 12 (1). С. 39–43.

6. Квач Я. П., Борисова Л. П. Розвиток інноваційного підприємництва у рамках кластерів як джерело економічного зростання регіону. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 1. С. 127–133.

7. Кластери як інструмент регіонального розвитку: матеріали наук.-практ. семінару (м. Феодосія, 16–20 лип. 2012 р.) / за ред. проф. В. В. Мамонової). Харків: ХарПІ НАДУ, 2012. 115 с.

8. Кудрявець Є. В. Засади європейської політики створення інноваційних кластерів та поглибленої взаємодії з Україною. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 5. С. 64–72.

9. Оскольський В. Кластеризація – вагомий фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України. *Економіка України*. 2014. № 11. С. 4–16.

10. Офіційний сайт Cleantech Cluster Energie. URL: <http://www.oec.at>

11. Про схвалення Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.09.2012 № 691-2012-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/691-2012-p>

12. Програма підтримки кластерів в Україні: принципи розробки та

Наукове видання

Колектив авторів:

Фінагіна О. В., Захарова О. В., Скібська К. О. (1.1); Григор О. О., Якушев О. В. (1.2); Манн Р. В., Андрєєва К. А., Чернишов О. Ю., Плигач К. Д. (1.3); Білан О. В., Гулак Д. В., Трояновський В. Є. (1.4); Панкова Л. І., Панков М. О., Матвієнко О. Д. (1.5); Сурай А. С., Денисенко Т. О., Грамотенко А. С. (1.6); Зінченко О. А., Горохова Л. П. (1.7); Проданова Л. В., Котляревський О. В., Гавриленко Я. В. (2.1); Бойко А. І., Плаксюк О. О., Беспалько Т. І. (2.2); Яценко О. В., Бітюк І. М., Ткаченко І. П. (2.3); Панкова Л. І., Потапенко Т. П., Кучер А. В. (2.4); Пашкевич М. О., Васильконова Е. О., Пріхно І. М. (2.5); Солоха Д. В., Чумаченко Ю. С., Борецька Ю. В. (2.6); Кабанець І. А. (2.7); Осипова Є. Л. (2.8)

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПІДТРИМКИ
МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ
В УКРАЇНІ:
ПИТАННЯ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ТА
БІЗНЕС-ІНКУБАЦІЇ**

(українською мовою)

Колективна монографія

Підписано до друку 19.12.2017р.

Формат 60x84/16. Папір офсетний,

Гарнітура Times New Roman. Умов. друк. арк. 9,18. Обл.-вид. арк. 11,6

Тираж 300 прим.

Видавець ФОП Пономаренко Р.В.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців.

Серія ДК № 3863 від 19.08.2010р.

18000, Україна, м. Черкаси, вул. Смілянська, 120/1,

тел./факс: (0472) 63-69-15, 50-30-03

e-mail:druk_r@ukr.net

www.everest.ck.ua

Віддруковано і виготовлено

в друкарні ФОП Пономаренко Р.В.,

18000, Україна, м. Черкаси, вул. Смілянська, 120/1,

тел./факс: (0472) 63-69-15, 50-30-03

e-mail:druk_r@ukr.net

www.everest.ck.ua